

El Projecte “CAPSA DE SABATES 2.0.” d’aprop

Francesc Perramon (investigador i coordinador del projecte)

"És tasca més àrdua honrar la memòria dels éssers anònims que la de les persones cèlebres. La construcció històrica està consagrada a la memòria dels quals no tenen nom"

Walter Benjamin (passatge citat al Mermorial en el seu nom erigit a Port-Bou)

"Cuando se ha estudiado la historia, uno se siente "feliz, por oposición a los metafísicos, de albergar en si mismo no un alma inmortal, sino muchas almas mortales". Y en cada una de esas almas, la historia no descubrirá una alma olvidada; siempre pronta a renacer, sino un sistema complejo de elementos a la vez múltiples, distintos y que ningún poder de síntesis domina".

Michael Foucault ("Nietzsche, la genealogía de la historia")

Introducció

Aquest projecte de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona convida a tots els residents actuals a la ciutat a participar-hi (amb independència de si residiu a Tarragona des de fa poc temps o des de fa varies generacions). La proposta es que cediu un petit grup de les vostres fotografies domèstiques, triades per vosaltres mateixos, i que acompanyeu aquestes imatges amb relats i memòries relacionades amb les fotografies i amb la vostra vida. Totes elles seran mostrades i guardades en "Capsa de Sabates 2.0., l'àlbum de fotografies familiar de Tarragona".

El projecte vol ser un arxiu de fotografies domèstiques i de relats de gran valor per conèixer els ciutadans de Tarragona, essencialment des d'una perspectiva sociològica i antropològica. Es un projecte que vol oferir una mirada àmplia i inclusiva sobre la diversitat de les experiències de vida dels Tarragonins, les seves fotografies domèstiques i les seves memòries.

Filosofia i objectius del projecte

El projecte demana, certament, als ciutadans que transfereixin imatges i històries des de la seva esfera privada o familiar a l'esfera pública, però sempre des de la participació voluntària i respectant els criteris de tria d'imatges i les formes d'articular el relat que efectua cada ciutadà. Tothom que col·labora és sabedor que està contribuint a un arxiu públic. La seva participació queda gratificada únicament per la satisfacció de veure's representat en un fons col·lectiu (posant en valor i dignificant la seva memòria personal i familiar) i pel fet de rebre la garantia que les seves fotografies domèstiques (i els seus relats) seran custodiades a llarg termini per l'Arxiu Històric de la Ciutat. Cal pensar que la conservació de fotografies digitals a llarg termini

no està resolta en l'esfera privada i en els ordinadors de particulars, ja que és necessari que periòdicament s'actualitzin els suports de memòria i els programes que descodifiquen les imatges digitals. Aquests processos periòdics de còpia i migració de les imatges digitals tenen més garanties a llarg termini en el si d'una institució especialitzada en la conservació de documents, com és el cas de l'Arxiu Històric de la Ciutat i el seu futur Centre de la Imatge,.

Tots els ciutadans col·leccionen fotografies domèstiques i expliquen amb fluïdesa històries de vida a partir d'aquestes imatges. Es tracta d'un projecte, doncs, en què tots els ciutadans de Tarragona poden participar activament, amb independència de la seva edat, lloc d'origen, nivell cultural, etc. Tots som competents per oferir una història personal o familiar a través de les nostres fotografies domèstiques i dels nostres relats, comprnent en bona mesura quina visió de nosaltres mateixos hem construït a través de la tria d'imatges i de les descripcions que hem formulat.

El projecte pretén oferir, essencialment, aquest arxiu de gran valor sociològic i antropològic en relació als ciutadans de Tarragona. El fet que siguin els propis ciutadans els que trien les imatges que cedeixen a l'arxiu, només suggerint-los que siguin imatges significatives per a ells, sense indicar-los que han de ser fotografies especialment antigues o bé que mostrin espais identificables de la ciutat o cap altre tema en particular, marca especialment l'orientació sociològica d'aquest projecte i el diferencia de molts altres projectes de recull de fotografies domèstiques. No es recorre als àlbums familiars dels tarragonins per extraure un valor marginal en els mateixos; tot al contrari, es pretén que siguin els propis tarragonins els que decideixin què és el més significatiu i mostrable d'aquests àlbums familiars. No s'acut, per exemple, als àlbums familiars privilegiant una mirada de crític d'art, cercant artistes fotogràfics anònims per descobrir, o imatges que aïllades del seu àlbum familiar resultin estètiques i atractives per a un ús que no els és propi (com ser reapropiades per un artista o bé usades per un dissenyador per il·lustrar un llibre o un cartell), estratègies freqüents en el món actual en què estem constantment revisitant les estètiques de les dècades passades. No és busquen les imatges més belles, ni les més antigues, ni les més interessants a nivell tècnic o històric. Tampoc imposem una tria de les fotografies domèstiques al servei d'una "història tradicionalista" que exposi una història de Tarragona amable, sense conflictes, centrada en sèrie d'elements que es consideren l'origen d'aquesta suposada identitat col·lectiva (determinats barris, determinats costums tradicionals, festes populars, etc.). Encara menys imposem als ciutadans una tria de les seves imatges domèstiques per contribuir a una operació ja dirigida de contramemòria, per exemple mostrar els papers secundaris que la societat patriarcal tradicional imposava a les dones, o bé exposar les penúries dels vençuts en la Guerra Civil Espanyola. Són els propis ciutadans de Tarragona els que escullen les imatges i els relats més interessants relatius a la seva vida quotidiana. La mostra té, per tant, un valor preferentment sociològic, per bé que també li podem trobar valors estètics o històrics, per posar un exemple, que no han estat privilegiats expressament en el disseny de l'arxiu.

Amb “Capsa de Sabates 2.0.” es vol contribuir, nogensmenys, en altres debats al voltant de la imatge i la memòria. D’una banda aportem un projecte que s’ha d’entendre dins del paradigma contemporani d’arxiu. L’arxiu és l’instrument cultural per excel·lència del S. XXI per la seva visió no jerarquitzada, no narrada, dels documents que acull (a diferència dels discursos propis del museu i la biblioteca). El nostre arxiu es centra en fotografies domèstiques, d’entrada el tipus de fotografia més massiva de la cultura occidental i que, des de la perspectiva sociològica, és aliena al qualsevol criteri de tria qualitativa: totes les fotografies domèstiques són igual de valuoses a l’hora de representar una societat. En el nostre projecte cada ciutadà construeix la seva biblioteca particular de memòria (tria unes fotografies i explica allò que considera oportú), però el projecte únicament acumula aquestes biblioteques personals, sense jerarquitzar-les o valorar-les. Alhora, el fet de ser un projecte present a internet i que fa ús de tecnologies interactives (tecnologia 2.0.) aborda també un dels aspectes claus per al protagonisme de l’arxiu com a concepte central de la cultura actual. Al cap i a la fi, la informació a internet s’estructura principalment a partir del paradigma contemporani d’arxiu, no com una biblioteca ordenada i narrada de forma unitària.

El projecte participa també, amb modèstia, en el debat sobre la diferenciació de la història i la memòria. Capsa de Sabates 2.0. opta per ser, essencialment, un arxiu d’actes de memòria, no de documents històrics. Les fotografies domèstiques, certament, poden ser vistes com a documents històrics que testimonien carrers, indumentàries, pràctiques socials del passat, etc.. En aquest sentit, les fotografies domèstiques podran ser utilitzades pels historiadors per al seu anàlisi científic sobre el passat. Capsa de Sabates 2.0., però, acumula essencialment tries de fotografies realitzades pels ciutadans en el moment actual i relats que descriuen allò que recorden ara mateix sobre els seus avantpassats o sobre la seva pròpia vida. Registrem, doncs, les visions subjectives dels tarragonins actuals en relació al seu passat, a la seva forma particular de reviure i empatitzar ara amb aquests episodis pretèrits. I cada memòria individual es registrada de forma independent. L’arxiu únicament ofereix múltiples memòries individuals juxtaposades. La seva transformació en una interpretació del que seria una “memòria col·lectiva” o del que és la interpretació científica i històrica de la vida privada dels Tarragonins queda fora de l’arxiu pròpiament dit. “Capsa de Sabates 2.0.” es mou per la necessitat de registrar les memòries individuals dels tarragonins, pel seu evident valor sociològic. Volem desvincular aquestes memòries individuals de qualsevol transformació en una suposada “memòria col·lectiva” o en una lectura oficial dels fets històrics, que esdevenen interpretacions necessàries però difícilment alienes a pressupòsits ideològics de l’autor o autors d’aquestes interpretacions.

Admetem, però, que el nostre projecte té com a motor ideològic important posar en valor el protagonisme de la individualitat, diversa i fragmentada, en la representació del conjunt social i en la futura construcció dels relats històrics. Capsa de Sabates 2.0. ordena els seus continguts

donant protagonisme al nom dels ciutadans que han col·laborat en el projecte. El nom de cada ciutadà actua com a eix vertebrador dels continguts (les imatges i els relats) de l'arxiu. Si bé les fotografies domèstiques de les famílies tendeixen a ser astoradorament similars, gairebé intercanviables entre elles (al cap i la fi la fotografia domèstica és un llenguatge fortament codificat que tots els occidentals dominen amb gran competència), els relats contribueixen a què cada fotografia sigui encara més única, i cada història personal més irrepetible. El projecte posa èmfasi en la necessitat de conservar les memòries de tots els individus que han conformat la ciutat, un projecte que ha de ser el més plural i inclusiu possible, permetent a cada individu articular el seu propi relat, i mostrar-lo de forma que no es dissolgui en un discurs col·lectiu prefabricat. S'assumeix la existència d'una col·lectivitat que aplega a tots els membres del col·lectiu social, en aquest cas la ciutat de Tarragona, però no és vol renunciar a mostrar la pluralitat que conté aquest col·lectiu, la fragmentació i la diversitat de l'experiència humana que, en paraules de Foucault, es resisteix a tot poder de síntesi.

Mirar les fotografies familiars dels Tarragonins, escoltar els seus relats de vida, no hauria de veure's com un exercici de tafania o voyeurisme. Afortunadament en una capital de més de 100.000 habitants com Tarragona reunir aproximadament un centenar d'àlbums familiars, escollits pels propis ciutadans, pot ser significatiu a nivell sociològic però difícilment pot fer que l'objectiu principal del visitant de l'arxiu sigui descobrir la intimitat del seu veí que, per probabilitat estadística, gairebé seria un miracle trobar-lo entre els participants. El disseny del projecte també fa impossible que aquest ciutadà reveli alguna informació que prefereix no fer pública. En canvi, mirar els seus rostres, escoltar els seus relats és una oportunitat única per aproximar-se a la riquesa i diversitat de les experiències humanes, coneixent allò que és més rellevant per a cada individu sobre la seva família i la seva pròpia vida. Observar aquest arxiu és una oportunitat per conèixer "l'altre", com a categoria ètica, social i filosòfica. Cada lector de l'arxiu decidirà si aquesta experiència humana és essencialment similar entre els diversos ciutadans, i tots som una gran família tal com defensava l'humanisme ecumènic que es va imposar a Occident just després de la 2a Guerra Mundial. O decidirà, per contra, si són essencialment experiències diverses i incomparables, com sovint defensa el pensament contemporani, postmodern i postestructuralista. Descobrirem que els ciutadans de vegades fan referència a èxits professionals o socials a l'hora de presentar-se, però molt més sovint fan referència als fets més íntims en relació a la família i els amics. És cert que el llenguatge altament codificat de la fotografia domèstica constreny enormement els temes dels relats de cada ciutadà articula sobre el que ha estat la seva vida, ja que se'l demana que parli a partir de les fotografies familiars. En fotografia domèstica, per exemple, es considera fotografiable una celebració familiar, com un dinar d'aniversari, però no es considera fotografiable un moment d'avorriment i tedi. És molt interessant observar com les fotografies domèstiques presenten una visió altament idealitzada de la vida dels ciutadans (i tot són somriures, naixements, celebracions, etc.). Encara més interessant, i revelat per aquest projecte és observar com, en els relats sobre aquestes imatges, molts ciutadans fa referència al dolor i als fracassos que

queden en el “fora de camp” d’aquestes imatges de felicitat estereotipada. Podeu observar com és freqüent que un ciutadà comenti una bonica fotografia d’aniversari i no s’estigui de fer menció de les penúries econòmiques o dels conflictes familiars que amaga aquesta escena tan perfecta. Cada ciutadà articula el relat amb llibertat, no s’ha de considerar un document, sinó un acte de memòria personal, i per això mateix és una oportunitat única per accedir a “l’altre”, respectant allò que ell vol oferir sobre si mateix. Podem aprendre sobre allò que diu... i també allò que calla.

Metodologia

“Capsa de Sabates 2.0.” es presenta com una pagina web on els ciutadans de Tarragona poden participar activament des de casa seva. Se’ls convida a “pujar” a la plataforma web unes poques imatges del seu àlbum familiar, i a acompanyar-les amb relats. Tots els continguts (imatges i comentaris) són moderats (a posteriori) per l’administrador de la pàgina. El funcionament és similar a moltes xarxes socials a internet, ja que cada usuari té una carpeta pròpia, amb el seu nom i un password propi, això li permet afegir, modificar i eliminar els continguts de la seva carpeta. A diferència, però, d’algunes xarxes socials, els continguts sempre tenen caràcter públic per a tots els visitants a la pàgina. Amb tot, sempre estan deshabilitades les funcions per descarregar les fotografies en l’ordinador dels visitants a la pàgina.

De tota manera, molt pocs dels àlbums personals o familiars presents “Capsa de Sabates 2.0.” han estat originats a través de la participació autònoma dels Tarragonins fent ús de la tecnologia 2.0. d’aquesta plataforma web. En realitat la major part dels continguts han estat elaborats per un equip de treball que ha entrevistat personalment els ciutadans de Tarragona i ha transferit al web les imatges i els relats recollits en aquestes entrevistes personals. L’origen dels continguts procedeix d’un treball de camp antropològic clàssic, cercant els informants i entrevistant-los personalment. En aquest sentit, hem d’admetre el fracàs respecte a la interactivitat i participació dels ciutadans a través del web. A pesar de què el nombre de visites al web és molt satisfactori (i es tracta d’un dels apartats més visitats de la web de l’Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona); els usuaris consulten els continguts i molt poques vegades decideixen obrir un àlbum propi. Aquest fracàs de participació a través d’internet es pot atribuir a errors en les eines tecnològiques de participació a través de la web (els passos que han de fer) o bé en la forma de comunicar-los. L’experiència, però, en altres arxius de memòria en territoris diversos ens fa pensar que, en realitat, els ciutadans difícilment expliquen i dipositen les seves memòries en arxius públics si no hi ha un contacte personal amb un representant del projecte, que els explica i facilita el procés, els dóna confiança i, sobre tot, els persuadeix de la importància del seu testimoni per a la col·lectivitat.

S'ha tractat per tots els medis possibles que els participants en la mostra fossin representatius de la diversitat dels ciutadans de Tarragona. S'ha entrevistat a homes i dones, joves i adults, residents en barris de la zona centre, en barris de la perifèria, gent que ha residit a Tarragona des de varies generacions, gent procedent de processos de migració transnacional molt recent, etc. Una part de la mostra són Tarragonins que voluntàriament van acudir a una crida ciutadana realitzada pel Palau Firal i de Congressos de Tarragona, al novembre de 2010, per tal de recollir fotografies domèstiques per a l'exposició "En caps de sabates: històries domèstiques dels Tarragonins". Una altra part de la mostra, la més àmplia, ha estat contactada personalment pels diversos antropòlegs que han participat en el projecte. Necessàriament han estat persones vinculades a les seves xarxes de coneguts; és difícil, per no dir impossible, que un antropòleg accedeixi a un ciutadà per fer-li una entrevista de més de 30 minuts de duració si no ha cap un conegut mutu que els presenti i doni confiança sobre el procés. Amb tot, s'ha tractat que cada antropòleg contacti amb grups de persones molt diverses i s'han provat diversos processos més aleatoris, com ara proposar entrevistes a tots els alumnes d'una classe de l'Escola d'Adults de Tarragona Josepa Massanés.

La metodologia ha estat realitzar l'entrevista personal, citant al ciutadà perquè porti una selecció de les seves fotografies domèstiques. L'entrevista s'estructura bàsicament en demanar-li un relat vital general i després un relat en relació a cada una de les fotografies escollides per ell (procés de foto-elicítació). L'entrevista era enregistrada i transcrita completament. La transcripció íntegra està dipositada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona. Posteriorment s'ha realitzat una versió "resumida" per a la web. En alguns casos s'han resumit relats molt amplis o repetitius. En altres casos s'han eliminat referències especialment íntimes o delicades (per exemple detalls molt concrets sobre malalties de familiars, etc.) que s'han considerat que el ciutadà ha expressat en el context d'una entrevista personal amb l'antropòleg però que, segurament, no considera apropiat de fer públic en una web. Aquest procés de síntesi i filtratge del contingut de l'entrevista per a la web l'ha fet l'equip de treball del projecte. L'etiquetatge de les imatges en paraules clau ha estat realitzat també per l'equip de treball. Posteriorment, cada ciutadà ha rebut un password propi al seu àlbum que li ha permet canviar o corregir aquells continguts que li han semblat oportuns (situació que sí s'ha donat en casos diversos).

Breu història del projecte: institucions participants

"Capsa de Sabates 2.0." és doncs el producte de la suma d'esforços de diversos actors. El projecte s'inicia a l'octubre de 2010, i la pàgina web està activa des del 2 de febrer de 2011, data en què es va presentar als mitjans de comunicació de la ciutat.

D'una banda s'ha comptat amb la coordinació del projecte per part de Francesc Perramon (redactor d'aquest informe). Ell és professor de Història de la Fotografia a l'Escola d'Art i Disseny de la Diputació de Tarragona i com a investigador treballa, fa temps, en una tesi doctoral amb el títol "Fotografia Domèstica i Cultura d'Arxiu", sota la direcció del Dr. Miquel Mallol Esquefa del Departament de Disseny i Imatge de la Universitat de Barcelona. D'altra banda es va comptar amb la impuls del Palau Firal i de Congressos de Tarragona que va produir l'exposició "En caps de sabates, històries domèstiques dels Tarragonins", sobre la qual es va començar a treballar al maig de 2010 i que es va presentar al públic al gener-febrer de 2011. L'exposició va ser comissariada per la fotògrafa Silvia Iturria; Francesc Perramon va actuar com a coordinador de la recollida de fotografies. D'alguna manera el projecte "Capsa de Sabates 2.0." va néixer a partir de la voluntat de donar continuïtat i perspectives de futur al fons documental que estava produint aquella exposició temporal sobre fotografia domèstica a Tarragona. El disseny i manteniment de la plataforma web amb tecnologia 2.0. ha estat producte del treball dels professionals del Servei de Comunicació, Participació i Societat de la Informació de l'Ajuntament de Tarragona, que en un temps molt limitat van poder enllestir el disseny i funcionament tecnològic de la pàgina web.

Diverses institucions de la ciutat han estat implicades en el projecte. Destacar el Departament d'Antropologia, Filosofia i Treball Social de la Universitat Rovira i Virgili. Set estudiants d'aquest Departament van treballar en el procés d'entrevistes als ciutadans de Tarragona i en la seva posterior transcripció (Elisa Alegre, Laia Castellví, Anna Fonoll, Sebastià Giné, Andrea Marañon, Paula Martínez i Carla Ventura). Agrair molt especialment al Dr. Jaume Vallverdú la seva tasca com interlocutor d'aquesta col·laboració. Posteriorment l'estudiant d'antropologia social Elisa Alegre ha treballat durant un període de tres mesos (abril/juny de 2011), en condició de becària del programa de col·laboració entre la Universitat Rovira i Virgili i l'Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona. Aquesta estudiant és l'autora de l'anàlisi qualitatiu del contingut de "Capsa de Sabates 2.0.", elaborat al juliol de 2011. Entre les moltes altres institucions que han col·laborat destacar, també, l'Escola d'Adults de Tarragona Josepa Massanés, El CEIP Pràctiques i l'Escola d'Art i Disseny de la Diputació de Tarragona. Per descomptat, expressar el nostre especial agraïment a tots els ciutadans que han cedit les seves imatges i els seus relats, elles i ells són els veritables protagonistes del projecte.